

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ С. ПОТОЦЬКОГО НА РОЗВИТОК М. ТУЛЬЧИН

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі розкрито вплив діяльності С. Потоцького на розвиток Тульчина.

Ключові слова: Станіслав Потоцький, Тульчин, палац Потоцьких, діяльність, Поділля.

Abstract

The article reveals the influence of S. Pototsky's activities on the development of Tulchyn.

Keywords: Stanislav Potocki, Tulchyn, Potocki Palace, activity, Podillia.

Вступ

Історія України складається із внесків багатьох меценатів, громадських діячів та впливових людей. Вони упродовж життя намагалися сприяти розвитку і вносити позитивні зміни у різні сфери суспільного життя. До таких особистостей належить і Станіслав Потоцький – польський шляхтич, державний та військовий діяч, магнат, меценат.

С. Потоцький зробив великий внесок в історію Тульчина. Він розвивав місто у різних напрямках: торгівля, ремісництво, садівництво, землеробство. Магістральними напрямками соціокультурної діяльності роду була суспільно-політична і культурно-мистецька діяльність. Відтак, актуальним є дослідження внеску С. Потоцького у розвиток Тульчина.

Мета статті – висвітлення діяльності С. Потоцького на теренах Тульчинщини.

Результати дослідження

Перша писемна згадка про Тульчин датується XVII ст. В актах Любелського трибуналу від 10 травня 1607 р. йдеться про двох втікачів, які шукали притулку в Нестерварі (саме таку назву мав на той час Тульчин).

У працях польського історика О. Яблоновського, зокрема у «Історичних джерелах», повідомляється, що у 1607 р. власником Тульчина став В. Калиновський – брацлавський староста зі старовинного лицарського роду герба Калінова, який отримав ці землі як дарунок від польського короля [3].

Згодом, за спадком, усе переходить до його старшого сина Адама, який укріпив містечко й розпочав широке будівництво. Далі Тульчинський край за спадком переходить до роду Потоцьких, після згасання роду Калиновських.

У 1726 р. власником Тульчина стає бельський воєвода, граф Станіслав Потоцький, який помер бездітним, а його спадщина перейшла до племінника графа, київського воєводи Францішека Селезія Потоцького, який володів багатьма землями Подільської губернії. Пізніше його син – Станіслав Щенський (Фелікс) Потоцький у 1775-1776 рр. переносить свою резиденцію з Христинополя (поблизу Львова) до Тульчина [2, с. 124].

Саме з цього моменту для міста та його жителів розпочинається нове життя. З властивою діловитістю С. Потоцький спочатку заселив містечко, розширивши свої маєтки на площі близько 1,5 мільйона гектарів.

Доречно зазначити, що наприкінці XVIII ст. у Російській імперії склалася досить напружена політична ситуація, що зачіпала інтереси великих європейських монархій та султанської Туреччини. С. Потоцький вів двояку гру; то оголошуючи на польському сеймі 1784 р., що дарує Речі Посполитій артилерійський полк, який повинен був стояти у Тульчині, і для створення артилерійської частини сюди в 1786 р. направили поручника Людвіга Метцеля – майбутнього

зодчого «Софіївки», то йдучи на зближення з Російською імперією після нової конституції Польщі.

У 1787 р. Тульчину надається Магдебурзьке право, яке давало дозвіл на вільну торгівлю. Містечко стає досить жвавим, з власними фабриками сукна, полотна, візків та вогнепальної зброї. Цього ж року С. Потоцький встановлює в центрі міста тріумфальну колону, перший пам'ятник - круглий кам'яний стовп на честь приїзду до Тульчина польського короля Станіслава Августа Понятовського, який писав, що ніде більше не був так сердечно та пишно прийнятий. Фрагменти колони сьогодні знаходяться на території Тульчинського краєзнавчого музею.

Через двояку політику С. Потоцького утворилась Торговицька конфедерація і Тульчин став її центром. Це була змова магнатів, які негативно реагували на спроби радикально оновити лад у Речі Посполитій, розраховували ліквідувати поточний Чотирирічний сейм 1788-1792 рр., скасувати ухвалені там реформаторські рішення й головне – Конституцію Речі Посполитої, прийняту 3 травня 1791 р. За ці дії С. Потоцького, маршала конфедерації, заочно засудили до смертної кари повстанці, які вбачали в цьому зраду Польщі. У 1791 р. у Тульчині перебував штаб польської коронної армії під керівництвом Юзефа Понятовського і Тадеуша Костюшка.

У 1775-1782 рр. С. Потоцький у Тульчині будує ошатний палац – «Подільський Версаль», як його називали сучасники. Палац спроектував відомий французький архітектор Жозеф Лакруа, декором інтер'єру займався голландський дизайнер Меркс. Навколо палацу був розбитий розкішний парк, який прикрасили мармурові статуї, затишні альтанки, фонтани. Перед палацом був влаштований курдонер (парадний двір). Відомо, що палац у той час був покритий мідним дахом. Головний двоповерховий корпус палацу був прикрашений портиком із десятима колонами іонійського ордеру. Головний корпус з'єднувався напівкруглими галереями з великими флігелями.

У палаці знаходилася велика бібліотека, були кабінет нумізматики, друкарня і картинна галерея. У підземеллях палацу Потоцьких був хід, який сполучав палац і домініканський монастир, що знаходився в центрі Тульчина. Хід був настільки широким, що С. Потоцький їздив до монастиря у кареті, запряженій трійкою коней.

Різні громадські діячі, відомі особистості того часу залишили свої спогади про резиденцію Потоцьких в Тульчині. Так, Костянтин Браль-Плятер – один із активних учасників Торговицької конфедерації, який відвідав Тульчин у 1787 р. і побував у палаці, пише: «... равному ему не было на Украине, по своему величию он достоин был бы и большой столицы» [1]. Автор першого путівника по Тульчину С. Кжижановський згадує великий коридор головного корпусу, де висіли портрети 13 представників роду Потоцьких, прапори, зброя. Видатний польський письменник Юзеф Ігнацій Крашевський, який відвідав місто в 1843 р., згадує про чудові вазы, китайську порцеляну. Останні два автори пишуть про картинну галерею у залах палацу, називаючи імена багатьох відомих майстрів. Відомо, що в палаці були роботи Рафаеля, Рубенса, Тиціана, Рембрандта, Ван-Дейка та багатьох інших європейських митців. Три картини із палацу в Тульчині зараз експонуються у найвідомішому музеї світу - паризькому Луврі. Портрет родини Потоцьких Лампі зберігається у Вінницькому художньому музеї.

Після третього переділу Польщі та приєднання Правобережної України до Російської імперії у 1793 р. Тульчин стає повітовим містом Брацлавського намісництва. Катерина II своїм указом від 1 січня 1796 р. розділила цю територію на декілька губерній і дозволила десяти містам Подільської губернії мати власний герб, в їх числі був і Тульчин. Герб мав вигляд лицарського щита. У верхній половині його на блакитному полі було зображення фасаду старої Брацлавської фортеці, у нижній - на фоні зеленого поля три золоті снопи жита, які символізували розвинене тут хліборобство.

Поступово Тульчин перетворювався на так звану «столицю королівства Потоцьких». С. Потоцький заклав на цих землях основи сільського та лісового господарства, займався виведенням нових порід биків, коней, іспанських овець; виписував з-за кордону насіння овочевих та зернових культур, фруктові та декоративні дерева.

Висновок

Таким чином, діяльність С. Потоцького стала вагомим внеском в історію Тульчина і Поділля в цілому. С. Потоцький прославив місто своїм палацом, сприяв розвитку багатьох галузей - торгівлі, ремісництва, сільського господарства. Важливими напрямками соціокультурної діяльності польського шляхтича була суспільно-політична і культурно-мистецька діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Святелик В. А. Історія Тульчина XVI-XVIII століть. Від появи міста до часів гайдамаччини. Тульчин, 1998. 55 с.
2. Усенко П. Г. Потоцький Станіслав-Фелікс, Станіслав-Щенсний // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2011. Т.8. 520 с.
3. Чубіна Т. Д. Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія): суспільно-політичні та культурологічні аспекти: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01, 2008. Донецьк, 36 с.

Гусятинська Яна Сергіївна – студентка групи 5PI-22б, Факультет інформаційних технологій та програмної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: husiatynska.yana@gmail.com

Науковий керівник - Сідлецька Тетяна Іванівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: sidletska79@gmail.com

Husiatynska Yana S. – student of group 5PI-22b, Faculty of Information Technologies and Software Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: husiatynska.yana@gmail.com

Supervisor - Sidletska Tetiana I., Candidate of Art Criticism (Ph.D.), assistant professor of Social and Political Sciences Department Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: sidletska79@gmail.com